

بازنمایی فرهنگ سیاسی در شعر کردی: تحلیل محتوای اشعار هزار و هیمن

امید قادرزاده، دانشیار، گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان، ایران*

خالد میارغنج، دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان، ایران

چکیده

این مقاله با هدف نحوه بازنمایی فرهنگ سیاسی در اشعار کردی، اشعار عبدالرحمن شرفکندی (متخلص به هزار) و سید محمدامین شیخ الاسلامی موکری (متخلص به هیمن) را بررسی می‌کند. معیارهای اصلی انتخاب شاعران، مقبولیت اجتماعی و فرهنگی و جایگاه نخبگی بوده است. دوران حیات دو شاعر (۱۳۶۹-۱۳۰۰) دوره تجربه ظهور و توسعه مدرنیزاسیون و ناسیونالیسم در کردستان است و ادبیات این دوره مجرای برای شناسایی تغییرات به وجود آمده در مناسبات فرهنگی و سیاسی اجتماع کردی است. در این پژوهش، از تحلیل محتوای آثار این دو شاعر بهره گرفته شده است که در فواصل زمانی ۱۳۲۰-۱۳۶۹ سروده شده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد ابعاد و مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی سنت‌گرا، بازتابی بسیار اندک در اشعار مورد بررسی داشته است و چرخشی به سوی فرهنگ سیاسی تجددگرا دیده می‌شود. غلبه نگاه عاملیت‌گرایانه و بازاندیشانه به ساختار اجتماعی و فرهنگی مناطق کردنشین که بخشی از جامعه ایران است، تأکید بر ضرورت وجود مجاری نهادمند تغییرات مسالمت‌آمیز و خشونت‌زدایی از زندگی سیاسی از مشخصه‌های اصلی این اشعار محسوب می‌شود. در میان ابعاد و مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی، بیشترین مشابهت به بعد نگرش به آزادی‌های فردی معطوف است. ابعاد عدالت اجتماعی و مشارکت سیاسی در اشعار هزار و ابعاد نگرش به جنسیت و نگرش به تغییرات اجتماعی و سیاسی در اشعار هیمن بیشتر بازنمایی شده است.

کلیدواژه‌ها: فرهنگ سیاسی، تحلیل محتوا، نگرش به فرد، نگرش به جنسیت، عدالت اجتماعی، مشارکت سیاسی، تغییرات اجتماعی-سیاسی.

مقدمه و بیان مسأله

در رویکرد «جامعه‌شناسی در ادبیات» یا «جامعه‌شناسی ادبی»، ادبیات از جنبه پیام و محتوا و نقش آن در تحولات اجتماعی بررسی می‌شود (شادرو، ۱۳۸۴). متن ادبی صرفاً وسیله‌ای برای سرگرمی نیست. چیزی است که با بسیاری از جنبه‌های دیگر جهان ارتباط و ریشه مشترک دارد- جنبه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی- که همه آن‌ها دنیوی‌بودنش را تشکیل می‌دهند و پایه‌ای مستحکم برای مشاهده، تحلیل و درک زندگی انسان‌ها و شرایط درونی و بیرونی آن‌ها فراهم می‌آورد.

ظهور و توسعه مدرنیسم، ناسیونالیسم و ملت‌سازی در جامعه چندفرهنگی ایران با تکوین و توسعه جنبه‌های سیاسی و اجتماعی متون ادبی همراه بوده است. این تأثیر بر شعر کردی و سنت کهن آن که از قرن شانزدهم نشأت می‌گیرد، بسیار واضح است (احمدزاده، ۱۳۸۶: ۱۹۸). برتری شعر بر انواع ادبی دیگر، پدیده‌ای مشترک در تاریخ بسیاری از ملت‌های شرقی است، حتی در خلال قرن بیستم نیز با وجود ظهور روزنامه‌نگاری کردی و نثر ادبی در ادبیات کردی، هنوز هم شعر کردی از لحاظ کمی و کیفی در سطح بالاتری قرار دارد (کریم، ۱۹۹۰: ۲۵ به نقل از: احمدزاده، ۱۳۸۶).

شعر ابزار درک و واسطه‌ای است که با آن مسائل سیاسی و اجتماعی را می‌توان بررسی کرد (اکشرافت و اهلوالیا، ۱۹۹۹، به نقل از: احمدزاده، ۱۳۸۶: ۲۵). هرچند «سرآغاز سرکشی شعر به حوزه سیاست، به معنای ادغام این دو مفهوم با هم در کردستان مکریان به سیف قاضی بر می‌گردد» (دشتی، ۲۰۰۹: ۴۷)؛ در اشعار «هزار» و «هیمن» به اوج خود می‌رسد. در واقع خواه گفته شود هیمن از ابتدا با شعر به حوزه سیاست پا نهاده و خواه گفته شود با سیاست به عرصه شعر و ادب وارد شده است، هر دو ادعا درست است (دشتی، ۲۰۰۹: ۴۸). این ادعا درباره هزار با شدت بیشتری نیز صدق می‌کند.

با توجه به زیست چندفرهنگی جامعه ایران، فرهنگ سیاسی شهروندان در جامعه چندقومی ایران از هویت قومی و

فرهنگی تأثیر می‌پذیرد و همواره نخبگان قومی تلاش کرده‌اند از قالب‌های فرهنگی برای حفظ مرزبندی‌های هویتی و ایجاد تشابه و تمایز استفاده کنند (مفصل‌نژاد، ۱۳۸۸: ۶۰-۴۷). شناخت و درک نخبگان نه تنها به دلایل ساختاری، بلکه به دلایل فرهنگی مهم است. نخبگان، اعضای از جامعه هستند که بر عمل و کنش سیاسی، تأثیر مستقیم یا غیرمستقیم دارند. نخبگان سیاسی، فرهنگ سیاسی غالب را می‌سازند. آن‌ها نه تنها گفتمانی را ایجاد می‌کنند که لازمه کار دولت است بلکه منابع فرهنگی را تدوین می‌کنند که دولت از آن برای پیشبرد اهداف خود استفاده می‌کند. نخبگان سیاسی در ایجاد ایدئولوژی و گفتمان فرهنگ سیاسی، نقشی تعیین کننده دارند (Irons, 2009: 459-474). در این راستا اشعار هزار و هیمن به دلیل کنش‌گری سیاسی، معرفت زیست-جهان سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کردها است که به درک ما از فرهنگ سیاسی کردها یاری می‌رساند که بخشی از حوزه تمدنی مهم و اثرگذار جامعه ایران است.

شرایط اجتماعی زیست هزار و هیمن

نویسنده، محقق، مترجم و شاعر نامدار، عبدالرحمن شرفکندی مشهور و متخلص به «هزار»، به سال ۱۳۰۰ هجری شمسی در شهر مهاباد دیده به جهان گشود. پدرش مشهور به ملا محمدبدر، مردی روحانی و متدین بود که از راه کسب و کار امرار معاش می‌کرد و زندگی ساده و فقیرانه‌ای داشت. با شروع پنج سالگی، نزد پدرش الفبا و قرائت قرآن را آغاز کرد و سپس مدتی به مکتب‌خانه رفت و از آنجا رهسپار خانقاه شیخ برهان شد و پس از فراگرفتن مقدمات، به روستاهای اطراف عزیمت کرد و در کلاس تنی چند از مدرسان علوم اسلامی آن زمان حاضر شد. در تاریخ ادبیات معاصر زبان‌های فارسی و عربی نام هزار نامی ناآشنا نیست. وی پس از هزار سال، قانون ابن‌سینا را از آن عربی معماگونه، به فارسی روان و یکدست ترجمه کرد. وی سال‌های زیادی از ترس حکومت پهلوی در آوارگی به سر برد. علاوه بر کارهای پژوهشی و

جنبش‌های کردی در برساختن نظام معرفتی آن‌ها نقش داشته است. حرکت‌های سیاسی کردها را در سه دوره تاریخی می‌توان مطالعه کرد: دوره رضاشاه، دوره محمدرضاشاه پهلوی و دوره جمهوری اسلامی (احمدی، ۱۳۹۲: ۹۳). این دو شاعر در تمام این دوره‌ها زیسته‌اند و از شرایط اجتماعی و سیاسی سراسری و محلی ایران تأثیر گرفته‌اند. ظهور نخبگان و روشنفکران مدرن و قوم‌گرا، نتیجه نوسازی رضاشاه از یک سو و تمرکزگرایی بیش از حد و تبعیض‌های زبانی و قومی او از سوی دیگر بود. در واقع ظهور نخبگانی چون هزار و هیمن با تغییرات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی سراسری و محلی در رابطه بود. ظهور نخبگان تحصیل‌کرده جدید، پدیده‌ای ناگهانی نبود. قدرت‌گرفتن آن‌ها فرایندهای تدریجی بود که با تحولات اجتماعی و اقتصادی ایران به‌طور عام و کردستان به‌طور خاص ارتباط داشت (احمدی، ۱۳۹۲: ۲۴۲).

مک داول درباره شرایط اجتماعی منطقه مکریان (جنوب استان آذربایجان غربی - محل زیست جهان دو شاعر) می‌گوید: با توسعه شهرنشینی و نوسازی، طبقه‌ای تحصیل‌کرده رشد کرد (مک داول، ۱۳۸۳: ۴۰۴). وجود شهر مانند محیط اجتماعی خاصی که از ساخت سنتی جامعه کردستان متفاوت بود، موجب ظهور نوعی گفتمان به‌ظاهر مدرن را شد. این محیط اجتماعی همان‌گونه که ماکس شلر عقیده دارد، تأثیرهای ذهنی ناشی از محیط اطراف است که تا حدودی دریافت می‌شود. این تأثیرهای ناشی از محیط اجتماعی شهر، عاملی مهم در شکل‌گیری اندیشه دو شاعر بوده است. مفاخر و نخبگان کرد در این دوره با الگوسازی بر فضای فرهنگی و سیاسی کردستان، تأثیرات وسیعی برجای گذاشتند. فرهیختگانی چون هزار و هیمن در زمره این نخبگان به‌شمار می‌روند. در این دوره، ادبیات کردی به‌طور عام و شعر کردی به‌طور خاص با پیشاهنگی هزار و هیمن ضمن حفظ ساختار و قالب در مضامین و مفاهیم متحول شد و همپای تحولات سیاسی عصر خود، مفاهیم و مضامینی جدید را وارد شعر و ادبیات کردی کردند. مضامین و مفاهیمی که سرشار از

ترجمه، اشعار وی در دو کتاب *بو کوردستان* (برای کردستان) و *آله‌کوک* (اسم نوعی گیاه) به چاپ رسیده است. بیشتر این اشعار در قالب مثنوی است و مضامین سیاسی، اجتماعی و حماسی و عاشقانه دارند و به زبانی ساده و عامیانه سروده شده‌اند. این شاعر در سال ۱۳۶۹ وفات یافت و در زادگاهش شهر مهاباد به خاک سپرده شد.

سید محمد امین شیخ الاسلامی متخلص به «هیمن»، فرزند سید حسن شیخ الاسلامی مکری در بهار سال ۱۳۰۰ هجری شمسی در یکی از روستاهای مهاباد به نام «لاچین» متولد شد. پس از یادگیری قرآن مجید و کتب مقدماتی فارسی و عربی به مهاباد رفت و مدت چهار سال در خانقاه و مدرسه جد مادریش شیخ یوسف برهان در سلک طلاب علوم دینی تحصیلات خود را ادامه داد و در همان ایام با «هزار» - که آن‌جا به سر می‌برد - هم‌درس و هم‌صحبت شد. هیمن در سال ۱۳۲۳ شمسی به عضویت شورای نویسندگان نشریه نیشتمان در آمد که به‌طور مخفیانه از سوی جمعی از ادبا و شعرا علیه رژیم ستم‌شاهی منتشر می‌شد. در سال ۱۳۴۷ به علت اشعاری که نشان‌دهنده اوضاع نامطلوب جامعه و ستم‌هایی بود که از طرف رژیم شاه بر مردم می‌رفت، خانه و زندگی را ترک گفت و سال‌ها متواری و آواره بود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران به وطن بازگشت و خدمات ادبی و اجتماعی و فرهنگی خود را از سر گرفت. عمده‌ترین اشعار وی در دو کتاب با عناوین *تاریک و روون* (تاریک و روشن) و *ناله جدایی* به چاپ رسیده است. بیشتر این اشعار در قالب‌های غزل، مثنوی و دوبیتی سروده شده‌اند و مضامین سیاسی، اجتماعی و عاشقانه دارند. وی در سال ۱۳۶۵ درگذشت و در شهر مهاباد در مقبره الشعرا به خاک سپرده شد.

دوران حیات دو شاعر (۱۳۶۹-۱۳۰۰) تقریباً با حکومت پهلوی اول و دوم هم‌زمان است. جنگ جهانی دوم، نهضت ملی‌شدن صنعت نفت و انقلاب اسلامی ایران که هر یک از این دوره‌ها، شرایط اجتماعی و سیاسی خاص خود را داشته و بر زندگی و افکار دو شاعر تأثیر گذاشته‌اند. همچنین

اجتماعی اشعار (چگونگی انعکاس عدالت اجتماعی، آداب و رسوم اجتماعی و صلح و دوستی) را واکاوی کرده است.

مبانی نظری

در مبانی نظری مرتبط با جامعه‌شناسی و فلسفه هنر، هنر (شعر) به مثابه یک فرم هنری) در سه سطح مفهوم‌سازی شده است: هنر به مثابه ساختی زیبایی‌شناختی، هنر در مقام بخشی از خلاقیت ذاتی و محصول روحيات، احساسات و رشد فردی، هنر به مثابه برساخت اجتماعی و تولید اجتماعی. بر مبنای رویکرد سوم، ابعاد زیبایی‌شناختی اثر هنری و تجلی احساسات و عواطف فردی، در شرایط تاریخی و اجتماعی ریشه دارد.

این، هنر بیشتر از آنکه تولید مادی صرف و فردی باشد، نوعی «جهان بینی» قلمداد می‌شود که از زاویه آن، زمینه اجتماعی خلق اشکال هنری را می‌توان مشخص و بیان کرد (Paul, 2005: 10). چنین نگرشی به‌شکلی مشابه در دیدگاه گلدمن مشاهده می‌شود. وی هنر و آفریده‌های نبوغ را محصول جهان‌بینی و تصاویر ذهنی افراد و عاملان آن می‌داند. این نوع نگرش درباره هنر و آثار هنری، ما را به دیدگاه‌های مربوط به نظریات بازنمایی^۱ رهنمون می‌کند. مجموعه آنچه نظریه‌های بازنمایی خوانده می‌شود، بنیان نظری مقاله حاضر را شکل می‌دهد. این رویکرد معتقد است هنر در بردارنده اطلاعاتی درباره جامعه است. این رویکرد به هیچ نوع خط مستقیمی میان هنر و جامعه قائل نیست، بلکه آفرینش هنری را به مثابه بخشی از جامعه و بازتابی از آن و در عین حال مؤثر بر آن می‌توان دانست (Alexander, 2003: 21). پیچیدگی‌های تحلیل‌های پژوهشگرانی مثل گلدمن، لوکاج، ولف، دو وینیو و بوردیو درباره چگونگی این تعامل نشان می‌دهد هنر صرفاً رونویسی یا عکسی از جامعه نمی‌تواند باشد. رویکرد بازنمایی برای بررسی میزان انطباق محتوای پیام‌های اثر هنری با آنچه در واقعیت اجتماعی می‌گذرد،

درون‌مایه‌های اجتماعی و سیاسی بود. در ادبیات کردی اشعار بزرگانی چون هزار و هیمن پیوندی ناگسستنی با جامعه دارند. نبوغ آن‌ها در ابداع عناصر سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، رابطه سیاست و جامعه و فرهنگ را بازنمایی می‌کند.

پیشینه پژوهش

بروین سن در کتاب جامعه‌شناسی مردم کرد (۱۳۷۸) با دیدگاهی مردم‌شناسانه و جامعه‌شناختی، پیوندهای کهن و بیعت‌های اولیه و اساسی مردم کرد را بررسی کرده و تأثیر این پیوندها را در تحولات سیاسی کردستان ارزیابی کرده است. این پیوندها به ترتیب اهمیت شامل پیوندهای خانوادگی و قبیله‌ای، پیوند با رؤسای قبایل، بیعت‌های مذهبی به‌ویژه پیوند با شیوخ و رهبران طریقت‌های درویشی است. وی نشان می‌دهد چگونه ناسیونالیسم کرد در پیوند متقابل با این پیوندهای کهن رشد کرده است. نویسنده معتقد است مردم کرد در قرن ۱۹ فرهنگ سیاسی سنتی و محدودی داشته و همین امر عقب‌ماندگی و توسعه‌نیافتگی آن‌ها را تداوم بخشیده است.

رشیدی و امینی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «هویت ایرانی در شعر کردی با تأکید بر اشعار هزار و هیمن» با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا نشان داده‌اند در اشعار هزار و هیمن، الفاظ، مفاهیم، معانی، مضامین و لغات فراوانی وجود دارد که ریشه فارسی دارند و یا در بین دو زبان کردی و فارسی مشترک هستند. بر اساس این می‌توان گفت شعر کردی جلوه‌ای از هویت ایرانی است و بایسته‌های این هویت، تعلق‌ها، گرایش‌ها و تأثیراتی را در شعر کردی ایجاد کرده است که ریشه‌های آن در رشته ارتباطات گسترده فرهنگی و تاریخی جستجوکردنی است.

دشتی (2009) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «هیمن: بررسی محتوای سیاسی و اجتماعی اشعار» با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی، محتوای سیاسی اشعار (چگونگی انعکاس اعتقادات ملی و ناسیونالیستی، بازتاب مقاومت و مبارزه و نگرش شاعر درباره احزاب سیاسی) و

¹ reflection theories

۱۳۸۶: ۱۹). دوتوکویل^۳ هنجارها و ارزش‌های مردم امریکا را بر دموکراسی مؤثر می‌داند. پیشینه تحلیل و تبیین فرهنگی سیاست در قرن بیستم، دهه ۳۰ میلادی است که با شکل‌گیری «خصیصه ملی» همزمان بوده و ریشه رستاخیز فرهنگ سیاسی پژوهشی دهه ۸۰ میلادی است (گل‌محمدی، ۱۳۸۶، ۱۵۱-۱۳۱).

آلموند و وربا بعد از جنگ جهانی دوم به‌طور وسیع و عمیق، فرهنگ سیاسی را در کشورهای اروپایی مطالعه کردند. فرهنگ سیاسی، مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها، احساسات و دانش سیاسی نسبت به چهار بعد از زندگی سیاسی است (نظام سیاسی، یک کل، جنبه‌های ورودی یا فرایند، جنبه‌های خروجی یا سیاست‌گذاری و خود یک موضوع است) است (Almond & verba, 1963). آلموند و وربا بر اساس نوع نگرش و جهت‌گیری به سیاست، تیپولوژی سه‌گانه‌ای را از فرهنگ سیاسی ارائه کردند: فرهنگ سیاسی محدود (افراد در این نوع فرهنگ نه از عملیات و یا خط مشی‌های نظام سیاسی آگاهی دارند و نه خود را عضوی از یک ملت می‌شناسند. این دسته از افراد، انجماد فکری داشته و از نظام سیاسی انتظاری ندارند). فرهنگ سیاسی تبعی (افراد در این نوع فرهنگ از نتایج کار حکومت آگاهند؛ ولی در فرایندهایی شرکت نمی‌کنند که به سیاست‌گذاری منجر می‌شود). فرهنگ سیاسی مشارکتی (افراد در این نوع فرهنگ در فرایندهای سیاسی مشارکت بالفعل و بالقوه دارند. از مسائل سیاسی آگاهی دارند و تقاضاهای سیاسی را می‌توانند مطرح کنند و حمایت‌های سیاسی خود را در اختیار رهبران سیاسی قرار می‌دهند) (چیلکوت، ۱۳۷۷: ۳۴۶).

از دیگر صاحب‌نظران این حوزه به اینگلهارت و ولزل می‌توان اشاره کرد. آن‌ها دو نوع فرهنگ یا نظام ارزشی را از هم متمایز می‌کنند: نظام ارزشی ماده‌گرا و نظام ارزشی فرامادی‌گرا که به ارزش‌های استعلایی بیشتر از ارزش‌های مادی بها می‌دهد (قیصری و شکوری، ۱۳۸۱). شاخص‌های اصلی فرهنگ مادی‌گرا عبارتند از: مبارزه با تورم، گسترش رشد

رویکردی مناسب به نظر می‌رسد و معتقد است آنچه هنر و دیگر رسانه‌ها نمایش می‌دهند، بازتابی از شرایط اجتماعی است. از دید آلن، اگر از منظر جامعه‌شناسی هنر بنگریم، هنر مجموعه‌ای است از رسومی که حامل معانی و نقش‌های رفتاری است که افراد جامعه لحاظ می‌کنند. کنش‌های هنری همانند رمزگان رفتاری هستند که درون افراد نهادینه شده و در متن رمزگان و نقش‌ها بیرونی می‌شوند. آن‌ها همچنین به شکل کنش‌های نمادین، عامل تغییر در ساختار اجتماعی هستند. بدین ترتیب تجربیات زیبایی‌شناختی همیشه با ساخت گروهی درون جامعه ارتباط تنگاتنگ دارد (Allen, 1954: 6-7). نقطه شروع هرگونه تلاش برای تحلیل جامعه‌شناختی اثر هنری، بررسی همزمان تجربه واقعی خلاقیت و تجربه عملی و پویایی زندگی در متن جامعه است. هدف مطالعه، رابطه بین تجربه تخیلی و دینامیسم اجتماعی است (دو وینو، ۱۳۸۸: ۷). بر اساس این، ماهیت شیء هنری تابعی از شبکه‌ای اجتماعی-ارتباطی است که شیء هنری در آن جای گرفته است. از آنجا که این پژوهش می‌کوشد ابعاد و گونه‌های فرهنگ سیاسی موجود در جامعه کردستان ایران در خلال سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۷۰ را از دریچه نوع خاصی از آفرینش هنری (شعر) تحلیل کند، باید با تحلیل محتوای آثار هنری مدنظر این نوع درهم‌تنیدگی یا دیالکتیک را نشان دهد. منظومه نظری مذکور پژوهشگر را یاری می‌رساند با بازخوانی و تحلیل محتوای اشعار دو شاعر، راهی برای شناخت فرهنگ سیاسی جامعه مدنظر در این مقطع زمانی بیابد.

در دوران مدرن اولین کسی که در مورد فرهنگ سیاسی سخن گفته، منتسکیو^۱ است. «روح القوانین» در عین حال که متنی فلسفی است، نوعی تحلیل فرهنگ سیاسی نیز به شمار می‌آید (گل‌محمدی، ۱۳۸۶: ۱۵۳-۱۳۱) به‌نظر او فرهنگ بر حکومت و دین تأثیر دارد. ژان ژاک روسو^۲ با بیان عبارتهایی چون «روحیه ساکنان» و «معنویت، سنت و اعتقادات آن‌ها» از فرهنگ سیاسی تقدیر می‌کند (سریع‌القلم،

¹ Montesquieu

² Rousseau

³ de Tocqueville

نگرش به جنسیت، عدالت اجتماعی، مشارکت سیاسی، تغییرات اجتماعی - سیاسی شامل دو نوع فرهنگ سیاسی زیر است:

۱. فرهنگ سیاسی سنت‌گرا: سنت، مجموعه‌ای از ذهنیت‌ها و ایده‌هایی است که در گذشته ریشه داشته و در جامعه عمومیت دارد، بیشتر از یک نسل را شامل می‌شود و مبنای رفتار و عمل قرار می‌گیرد (غفاری و ابراهیمی لویه، ۱۳۸۷: ۳۰۷). محافظه‌کاری و گذشته‌گرایی، دو رکن اصلی سنت‌گرایی هستند. ویژگی‌های محافظه‌کاری عبارتند از: ۱. سلب حق‌گزینش از انسان، ۲. استدلال‌گریزی، ۳. ممانعت از نوآوری و ابتکار، ۴. گذشته‌گرایی و تقویت احساس نوستالژیک، ۵. احترام و حرمت به سنت‌ها و ۶. آن چیزی که وجود دارد، خوب است (اکبر، ۱۳۷۰: ۸۴-۸۲).

۲. فرهنگ سیاسی تجددگرا: عمومی‌ترین معنای تجدد را باید در تغییرات و تحولات اجتماعی گسترده‌ای جستجو کرد که جوامع در دوره جدید تجربه کرده‌اند. تجدد با ویژگی‌ها و روندهای عمده‌ای چون اصالت انسان، ظهور فردگرایی، عاملیت انسانی، گسترش عقلانیت، سلطه معرفت علمی، لیبرالیسم، دموکراسی و فردی‌شدن همراه بوده است (غفاری و ابراهیمی لویه، ۱۳۸۷: ۳۱۶). به نظر گیدنز در مدرنیته اتکایی به سنت وجود ندارد؛ زیرا همه جنبه‌های زندگی به‌طور بالقوه تابع عقل هستند و تنها در پرتو این عامل می‌توانند توجیه شوند؛ بنابراین نظارت بازانديشانه که ذاتی فعالیت بشر است در مدرنیته شدت می‌گیرد (نش، ۱۳۹۲: ۹۰).

روش‌شناسی

تعریف متغیرها

فرهنگ سیاسی سنت‌گرا: فرهنگی است که از سلب حق انتخاب و گزینش فردی، مردسالاری و پدرسالاری، سلسله‌مراتب که نظم طبیعی جامعه است، حق مشارکت سیاسی عده‌ای از نخبگان خاص در نظام سیاسی، ممانعت از نوآوری، ابتکار و دگرگونی و تلقی دین به‌مثابه عامل انسجام‌بخش زندگی گروهی حمایت می‌کند (اکبر، ۱۳۷۰: ۱۳۱).

اقتصادی، حفظ ثبات اقتصادی، حفظ نظم، مبارزه با افزایش جرم و جنایت و حفظ و تقویت نیروهای نظامی. شاخص‌های فرهنگ فرامادی‌گرا نیز عبارتند از: نقد حکومت، آزادی بیان، سخن بیشتر در مورد مکان کار، زیبایی شهرها و محیط زندگی، تأکید بر رشد ویژگی‌های انسانی و جامعه انسانی. موضوع اصلی اینگلهارت و ولزل درباره فرهنگ سیاسی، ارزش‌های ابراز وجود یا ارزش‌های رهاینده است. اینگلهارت و ولزل ارزش‌های ابراز وجود یا رهاینده را گونه‌ای از فرهنگ سیاسی در نظر می‌گیرند که مستعد دموکراسی است. اصلی‌ترین عامل گذار به دموکراسی، رشد ارزش‌های ابراز وجود است (احمدی، ۱۳۹۰: ۲۹۹-۲۵۶).

الازار^۱ گونه‌شناسی دیگری از فرهنگ سیاسی را انجام داده است. گونه‌شناسی او، فرهنگ سیاسی را به سه دسته اصلی تقسیم می‌کند: اخلاق‌گرایی، فردگرایی و سنت‌گرایی. اخلاق‌گرایان معیار سنجش دولت را تعهد دولت به رفاه اجتماعی و توجه به تولید و عرضه کالاهایی می‌دانند که نفع عموم را در پی دارد. برخلاف اخلاق‌گرایان، فردگرایان روی نگرانی‌ها و حرفه افراد تمرکز بیشتری دارند. سنت‌گرایی، ساختاری نخبه‌گرا است که سعی می‌کند نظم اجتماعی موجود را حفظ کند (Zoellick, 2000).

چارچوب نظری

به لحاظ اینکه جامعه آماری ما اشعار هزار و هیمن است و واحد مطالعه ما «بیت» شعر است نه افراد، با هیچ یک از گونه‌های ذکر شده به‌تنهایی نوع فرهنگ سیاسی را در اشعار نمی‌توان مشخص کرد. به همین دلیل با بهره‌گیری از گونه‌شناسی‌های آلموند-وربا، اینگلهارت-ولزل و الازار و سایر نظریه‌پردازان علوم اجتماعی و سیاسی، گونه‌شناسی دیگری از فرهنگ سیاسی در این پژوهش ارائه می‌شود که با جامعه آماری سنخیت بیشتری دارد و با آن نوع فرهنگ سیاسی را در اشعار آن‌ها بهتر می‌توان بازشناخت. گونه‌شناسی مذکور با توجه به پنج شاخص نگرش افراد به آزادی فردی،

¹ Daniel Elazar

۶۶۴ بیت (۱۳/۷۷ درصد) و از مجموع ۲۵۲۶ بیت شعر هیمین، ۳۶۹ بیت (۱۴/۶ درصد) مفاهیم سیاسی دارند و حجم نمونه را تشکیل می‌دهند.

داده‌های این پژوهش با استفاده از پرسشنامه معکوس و بر اساس مقوله‌بندی تهیه و گردآوری شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، مفاهیم و مقوله‌های فرهنگ سیاسی مشخص و بر اساس دستورالعمل از پیش تعیین شده، کدگذاری شده و در برگه‌های مخصوص ثبت شدند. چون متغیرها در سطح اسمی سنجیده شده‌اند، آماره‌های توصیفی برای هر یک از مقوله‌ها محاسبه و در جدول‌های توزیع فراوانی ثبت شد تا تحلیل کمی میسر شود.

برای افزایش روایی ابزار، ابتدا روایی صوری مقوله‌های فرهنگ سیاسی با بهره‌گرفتن از نظرات تعدادی از متخصصان و پژوهشگران مرتبط با مسأله پژوهش بررسی شد. برای بالابردن میزان پایایی، متن (اشعار) مجدداً کدگذاری و سپس با استفاده از فرمول ضریب روایی درجه توافقی دو آزمون محاسبه شد. در کدگذاری اول ۹۸ مقوله و در کدگذاری دوم ۱۰۳ مقوله کدگذاری شد. با استفاده از فرمول ضریب پایایی مشخص شد میان دو کدگذاری میزان ۰/۹۴ توافق وجود دارد و این نشان‌دهنده ضریب پایایی بالای آزمون است.

یافته‌های پژوهش

توزیع فراوانی اشعار بررسی شده برحسب فرهنگ سیاسی سنت‌گرا

همان‌گونه که در جدول ۱ نشان داده شده است، از میان ۱۰۳۳ بیت از اشعار مدنظر، مضامین فرهنگ سیاسی داشته‌اند. فقط تعداد ۵۳ بیت (۵/۱۳ درصد) ابعاد فرهنگ سیاسی سنت‌گرا داشته‌اند که نشان می‌دهد هر دو شاعر در زمره شاعران مترقی و نوخواه محسوب می‌شوند. به دلیل بازنمایی بسیار اندک ابعاد فرهنگ سیاسی سنت‌گرا، توصیف ابعاد پنج‌گانه این نوع فرهنگ سیاسی بررسی نشد.

فرهنگ سیاسی تجدیدگرا: فرهنگی است که از برتری فرد بر جمع، برابری جنسیتی و قومی، عدالت اجتماعی به معنای برابری در بهره‌گیری از فرصت‌ها و امکانات موجود و بر اساس شایستگی افراد، مشارکت سیاسی فعال و آگاهانه گروه‌های گوناگون در نظام سیاسی، تغییرات اجتماعی و سیاسی با اصلاحات و تساهل در برابر مذاهب گوناگون و مشروعیت مدنی حمایت می‌کند (اکبر، ۱۳۷۰: ۱۹).

روش پژوهش

در پژوهش حاضر، از روش «تحلیل محتوا»^۱ بهره گرفته شده است. تحلیل محتوا یکی از روش‌های مهم مطالعه اجتماعی است که با استفاده از آن پیام‌های مطرح شده در رسانه‌ها را از نظر کمیّت (فراوانی و تکرار) و کیفیت (اهمیت و ارزش) می‌توان بررسی کرد (معمدزاد، ۱۳۵۶: ۲۰). با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا در این پژوهش، محتوای ابیات مندرج در اشعار هزار و هیمین به صورت کمیّ مطالعه شده است. در این بررسی، واحد تحلیل پژوهش شامل تمامی اشعار منتشرشده هزار و هیمین است. واحد تحلیل «بیت» است.

در این پژوهش، اشعار چاپ‌شده هزار در دو کتاب بو کوردستان (۱۳۵۸) شامل ۵۲۷۴ بیت و آله کوک (۲۰۰۱) شامل ۵۵۳ بیت که جمعاً ۵۸۲۷ بیت است و اشعار هیمین در کتابی به نام بارگه یاران (۲۰۰۳) مجموعاً شامل ۲۵۲۶ بیت است، بررسی می‌شود. این اشعار در فواصل زمانی سال‌های ۱۳۲۰ تا حدود ۱۳۶۹ سروده شده‌اند. دلیل انتخاب این اشعار ماهیت سیاسی آن‌ها است که نگرش این دو شاعر را به فرهنگ نشان می‌دهد. حجم نمونه پژوهش شامل تمام ابیاتی است که مفاهیم و مضامین سیاسی داشته‌اند. برای اینکه نمونه‌گیری متناسب با حجم باشد، با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی نظام مند تعداد ۴۰ صفحه از اشعار هزار حذف شد. با این روش، تعداد اشعار از ۵۸۲۷ بیت به ۴۸۲۰ بیت کاهش یافت. در نتیجه از مجموع ۴۸۲۰ بیت شعر هزار،

^۱ Content Analysis

نگرش به فرد

مضامین مرتبط با نگرش فرد که یکی از ابعاد اصلی فرهنگ سیاسی تجددگرایانه است، تقریباً به یک اندازه در اشعار دو شاعر بازنمایی شده است. میزان بازنمایی این بعد در اشعار هر دو شاعر ۵۵/۸۱ درصد (۵۴۷ بیت از ۹۸۰ بیت) است. در میان ابعاد نگرش به فرد، مؤلفه‌های آزادی بیان (۲۴ بیت)، آزادی انتخاب (۹۰ بیت)، پشتکار فردی (۸۸ بیت)، علم‌گرایی (۶۳ بیت)، تأکید بر حقوق بشر (۴۷ بیت)، آینده‌نگری (۳۶ بیت)، خرافات‌ستیزی (۳۶ بیت) و تأکید بر استقلال (۲۶ بیت) بیشتر از سایر مؤلفه‌ها انعکاس یافته و کمترین بازنمایی به مؤلفه‌های پایگاه اکتسابی (۴ بیت) و خلاقیت فردی (۲ بیت) بوده است.

خرافات‌ستیزی

هزار (۱۷۴:۱۳۵۸) از نادانی و خرافاتی‌بودن مردم جامعه خود انتقاد می‌کند و گرفتاری آن‌ها را در دام نادانی به تصویر می‌کشد.

هیندیکی سوور و هیندیکی شین

هیندیک هه‌رتی نه‌گه یون چین

زوربه‌ی نوقمی ریش و پرچه

پیت وایه: آموزای ورچه

ترجمه: مردم از خود بی‌خبرند، تفرقه و تضاد دارند و هنوز نفهمیده‌اند چه هستند و در دام جهل و نادانی گرفتارند.

به‌نظر هیمن (۲۰۰۱:۶۸) اگر تصور می‌شد که با جنگ و شمشیر از مام میهن می‌توان دفاع کرد، این جهالت محض است. راه حفظ وطن ستیز با جهل و خرافات است.

پیت ده لی نووکی قه‌لمه: نووکی قه‌لمه

زور له شیر باشر ده پاریزی عه‌لمه

ترجمه: نوک قلم می‌گوید: نوک قلم بسیار بهتر از شمشیر پرچم را حفظ می‌کند.

قانون‌گرایی

جدول ۱- نسبت توزیع شاخص‌های اصلی فرهنگ سیاسی سنت‌گرا در

ابعاد فرهنگ سیاسی سنت‌گرا	اشعار بررسی شده			
	هزار		هیمن	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
نگرش به فرد	۴۳	۹۷/۷۲	۹	۱۰۰
نگرش به جنسیت	۱	۲/۷۷	۰	۰
نگرش به عدالت اجتماعی	۰	۰	۰	۰
نگرش به مشارکت سیاسی	۰	۰	۰	۰
نگرش به تغییر اجتماعی و سیاسی	۰	۰	۰	۰
جمع	۴۴	۱۰۰	۹	۱۰۰

توزیع فراوانی اشعار بررسی شده برحسب فرهنگ سیاسی تجددگرا

جدول ۲- نسبت توزیع شاخص‌های اصلی فرهنگ سیاسی تجددگرا در

ابعاد فرهنگ سیاسی تجددگرا	اشعار بررسی شده			
	هزار		هیمن	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
نگرش به فرد	۳۴۷	۵۵/۹۶	۲۰۰	۵۵/۵۵
نگرش به جنسیت	۱۰	۱/۶۱	۲۴	۶/۶۶
نگرش به عدالت اجتماعی	۷۸	۱۲/۵۸	۲۸	۷/۷۷
نگرش به مشارکت سیاسی	۵۳	۸/۵۴	۱۷	۴/۷۲
نگرش به تغییر اجتماعی و سیاسی	۱۳۲	۲۱/۲۹	۹۱	۲۵/۲۷
جمع	۶۲۰	۱۰۰	۳۶۰	۱۰۰

کوردی نووسین چه‌رامه دوژمن ده‌لی بی‌تامة
ترجمه: روزنامه‌ها متوقف شدند، نوشتن به زبان کردی حرام
است. دشمن (حکومت پهلوی) آن را تحمل نمی‌کند.

تأکید بر استقلال

هزار (۱۳۵۸:۱۷۶) سرسپردگی و وابستگی را نکوهش می‌کند
و انتخاب شیوه زندگی را از حقوق اساسی می‌داند.
ژینی کویله‌یی با به‌س بی حیزه بخویی بو که‌س نابی
ترجمه: زندگی برده‌وارانه و غیرمستقل بس است، ذلت و
خواری شایسته هیچ کس نیست.
به‌سه با به‌س بی دیلی و ژیر ده‌ستی

به‌سه بی به‌س بوون له ژین و هه‌ستی
(هزار، ۲۰۰۱:۵۳)

ترجمه: اسارت و قید و بند و محرومیت و از زندگی و
استقلال شخصی بس است.

هیمن (۲۰۰۱:۱۱۲) استقلال و اختیار را از اقتدار و
منزلت شاهانه برتر می‌داند و فقر با اختیار را بر رفاه بی‌اختیار
ترجیح می‌دهد.

چ خوشه عیشق و سه‌رمه ستی، چ خوشه
چ خوشه ژین به سه‌ربه ستی، چ خوشه
ترجمه: زندگی با عشق و مستی و استقلال چه شیرین است.
به سه‌ربه‌ستی ژینانی سه ر سه‌سیری

به قوربانی بی‌تخت و به‌ختی میری
(هیمن، ۲۰۰۳:۲۳۶)

ترجمه: زندگی مستقل روی حصیر بسیار بهتر از زندگی
شاهانه است.

پشتکاری فردی

هزار و هیمن تلاش و پشتکار را برای هر فردی لازم می‌دانند
و پشتکاری و تلاش را عامل سربلندی و آزاد زیستن می‌دانند.
وه‌رزش مروف آزا ده‌کا آزا ولات آوا ده‌کا
ماندوو بوون و کار مایه‌ی ژبانه

هزار (۱۳۵۸:۲۹۴) در کنار آزادی، خواستار قانون است. وی
قانون و آزادی را مکمل همدیگر دانسته و جامعه‌ای را
مطلوب می‌داند که نسبت متعادلی از هر دو موجود باشد.
جامعه‌ای که در آن نه آزادی آن قدر محدود باشد که حقوق
انسانی را به خطر اندازد و نه بی‌قانون باشد و به آنارشیسم
منجر شود.

آزادان به پپی قانون
قانون دیموکراتی‌یه
آی چه‌ند خوشه آزاد بوون
شتی و باش هه‌ر نییه
ترجمه: آزادی بر اساس قانون، بسیار دلپذیر است. قانون
دمکراتیک بهتر از هر چیزی است.

آزادی بیان و آزادی انتخاب

هزار (۱۳۵۸:۷۳)، به مناسبت تأسیس حکومت جمهوری
عرب و کرد در سال ۱۹۵۸ به رهبری عبدالکریم قاسم در
عراق که در مقطعی فضای باز سیاسی را به همراه داشت،
آزادی بیان را می‌ستاید:

آزادی پینوس و ده‌مه
پاله‌وان عه‌بدوولکه‌ریمه
تا بیژی و بنوسی که‌مه
قایم داده‌ریژی او هیمه
ترجمه: هنگامه آزادی قلم است و فرصتی استثنایی است و هر
قدر گفته و نوشته شود کم است. عبدالکریم قاسم قهرمان
است و این نهاد (نهاد آزادی) را محکم پی‌ریزی می‌کند.

هیمن (۱۳۶۳:۲۱۸) آزادی را حق همه انسان‌ها می‌داند و
خواهان جامعه‌ای است که در آن مردم در کمال آزادی و
آسایش و به دور از هرگونه وحشت و ترس زندگی کنند.

آره‌زوومه هه‌رچی اینسانه به آزادی بژی
چون گه‌لی داماو و دیل و مات و خه‌مگینم ده‌وی؟

ترجمه: آرزو دارم تمام انسان‌ها آزادانه زندگی کنند. به هیچ
وجه ملتی درمانده، اسیر و ماتم زده را نمی‌خواهم.

هیمن (۲۰۰۱: 97) ظهور دوباره استبداد پهلوی دوم را
نقد می‌کند و از توقف روزنامه و سلب حق نوشتن به زبان
مادری ناراضی است:

داخرا ده‌رکی روزنامه
شکان نووکی خامه

بیکار رابواردن رهنج و زیانه

مروف کار نه‌کا کاری زور له‌نگه

ژه‌نگی بیکاری شووری و نه‌نگه

(هزار، ۱۳۵۸:۲۱۱)

ترجمه: ورزش فرد را شجاع می‌کند. فرد شجاع و ساعی کشور را آباد می‌کند. کار و زحمت مایه زندگی است. بیکاری عار و ننگ است.

له سایه‌ی زحمت و ره‌نج و له سایه‌ی کار و آزایی

به سه‌ره‌ری ده‌ژین بو کومه‌ل و گه‌ل نابنه سه ربار

(هیمن، ۲۰۰۱:۵۸)

ترجمه: به دلیل زحمت و تلاش و شجاعت مردم سربلند زندگی می‌کنند و سربار جامعه نمی‌شوند.

تأکید بر حقوق بشر

حق مردم برای اداره عمومی کشور، حق تحصیل به زبان مادری و غیره از مفاهیمی هستند که بارها در اشعار مورد بررسی تکرار شده است.

میللت بچووک و گه‌وره حه‌ققی خوی وه ده‌س که‌وی

مه‌ئموور و شا له خوی بی چ جایی خه‌ت و زمان

پیویسته قه‌ومی کوردم وه کوو سایی به‌شه‌ر

به‌هره بی له حه‌ققی ژیان بیته نیو امان

(هزار، ۲۰۰۱:۵۱)

ترجمه: ملت کوچک و بزرگ به حقیقت برسد، هر ملتی مأمور و رهبرانش را خود انتخاب کند، به زبان خود تحصیل کند. لازم است قوم کرد نیز مانند سایر اقوام از حق زندگی بهره‌مند باشد.

خویندن به زمانی خوومان سووچ و تاوانه بومان

چاپخانه و بلیندگومان بوونه به ردی بن گومان

(هیمن، ۲۰۰۱:۹۷)

ترجمه: چرا حق تحصیل به زبان مادری جرم است؟! چرا

چاپخانه و رسانه‌هایمان را می‌بندید؟!؟

رضایت فردی

هزار (۱۳۵۸:۵۴) تا زمانی که روش‌های مسالمت‌آمیز برای استحقاق حقوق وجود داشته باشد، روش‌های خشونت‌آمیز را کنار می‌گذارد و معتقد است باید از در رضایت و قرارداد دوستی وارد شد، نه از در خصومت و دشمنی.

آشتی خوازن جه‌وانانی مه رد و گورد

باوی چه‌کداری شه‌رانی که‌وت و مرد

ترجمه: جوانان مرد و گرد کرد صلح طلبند، زمان مبارزه مسلحانه به سر رسیده است.

هیمن (۲۰۰۱:۱۲۲) نیز تأکید می‌کند زمان جنگ و

دشمنی به سر رسیده و زمان صلح و دوستی است.

لاگری سولحه ته‌واوی ره‌نجبه‌ری و شباری کورد

چاوه نوری ده‌رفه‌تیکه خه‌لکی لادی و شاری کورد

کوندی شوومی شه‌ر له زه ندولان خزی به دزی و فزی

کوتری سولح و ناشتی نیشتووه له سه ر دیواری کورد

ترجمه: تمام اقشار زحمتکش و آگاه طرفدار صلح هستند، مردم روستا و شهر منتظر فرصتی هستند. جغد شوم جنگ خود را مخفی کرده، کبوتر صلح و آشتی بر بام مردم کرد نشسته است.

آینده‌نگری

چشم‌پوشی از منافع آنی به دلیل منافع آینده از جمله مضامینی است که بارها در اشعار مدنظر بازتاب داشته است.

هه‌ر کاری ده‌ستی پی‌ده‌کری بیری دواری نه‌بری

وه‌ک زه‌نگی مشکی لیدی داخوا به‌هره‌ی بو کی بی؟!؟

(هزار، ۱۳۵۸:۲۲۲)

ترجمه: هر کاری شروع شود اگر به عاقبت و آینده آن توجه نشود، مانند جرسی می‌شود که موش‌ها می‌خواهند بر گردن گربه نهند (یعنی برای هر کاری باید آینده‌نگری شود).

هیمن (۲۰۰۱:۱۷۷) آینده را در نظر دارد و به سوی

آینده‌ای روشن برنامه‌ریزی و حرکت می‌کند.

ده‌روم به‌ره‌و آسو به‌ره و آسوی روون

ده‌روم ده‌روم تا تروپکی رزگار بوون

ترجمه: به سوی افق می‌روم. به سوی قله‌های رهایی می‌روم.

پایگاه اکتسابی

هزار در سه بیت زیر از داستان منظوم سرگوسفند، جامعه‌ایدئال خود را ترسیم می‌کند، جامعه‌ای که در آن شایستگی و لیاقت تعیین‌کننده پایگاه اجتماعی است نه اصل و نسب.

ایتر به میراث نه‌بوو
کوری خان و خات نه‌بوو
زمان پیس، دهم بوگه‌نیو
به هوی لیره‌ی مام توپیو
بیته‌گه‌وره‌ی کومهل
که‌ر ده‌به‌ر کا پیسته‌که‌ل
(هزار، ۱۳۵۸: ۲۸۴)

ترجمه: بزرگی به اصل و نسب نبود، به‌گونه‌ای که فرزندان طبقات بالا با بهره‌گیری از ثروت پدرانشان بزرگ جامعه شوند و به قول معروف خر پوست شیر را به تن کند.

علم‌گرایی

هزار (۱۳۵۸: ۳۲۴) جانبدار دانش و علم است و مردم را به آن توصیه می‌کند. به نظر او در نبرد میان علم و جادو، علم پیروز خواهد شد و آینده بشریت از آن عالمان و دانشمندان است.

کار و زانین نه بی له آرا دا

سه‌د نزا و جادو به هره‌یه‌ک نادا

قه‌له‌م ده‌ست ده‌یه، بیه مه‌کته بی

وه‌خت و بی وه‌خت له خویندن نه‌بی

هه‌ی لایه‌لایه روله لای لایه

بخوینه نه‌زان چی له ده‌س نایه

ترجمه: اگر کار و دانش نباشد صدها دعا و جادو بهره‌ای ندارد. قلم به دست گیر و هر دم درس بخوان. لالا لالا فرزندانم لالا، بخوان که نادان هیچ چیزی از دستش بر نمی‌آید.

هیمین (۲۰۰۳: ۲۸۳) نیز جامعه خود را گرفتار جهالت و نادانی می‌داند و تنها راه نجات را در ترویج و گسترش دانش و علم می‌داند.

نایه‌لم تاریکی چی دیکه ولاتم داگری

خوا مه‌ده‌دکار بی چرای زانستی تیدا هه‌لده‌که‌م

ترجمه: دیگر نمی‌گذارم تاریکی [جهالت] سرزمینم را فرا گیرد. به پشتیبانی خدا چراغ دانش را روشن خواهم کرد.

نگرش به جنسیت

مضامین مرتبط با جنسیت در اشعار مورد بررسی به میزان ۳/۴ درصد (۳۴ بیت از ۹۸۰ بیت) بازنمایی شده است. این مسأله نشان می‌دهد مسأله زنان برای دو شاعر به اندازه دیگر ابعاد اهمیت نداشته است؛ ولی به دلیل اینکه هیچ شعری از هیمین مبنی مخالفت او با حقوق زنان یافت نشد و تنها یک بیت از هزار در قالب نگرش سنت‌گرایانه یافت شد، نگرش آنان را در گونه فرهنگ سیاسی سنت‌گرا نمی‌توان جای داد. گفتنی است این مسأله در اشعار هیمین (۶/۶۶ درصد) بیشتر از اشعار هزار (۱/۶۱) انعکاس یافته است و این نشان می‌دهد هیمین بیشتر از هزار برای مسأله زنان اهمیت قائل بوده است. علاوه بر آن، فارغ از کمیت اشعار، این مسأله در اشعار هیمین به صورت بسیار مدرن و مترقی بازنمایی شده است. شعر مشهور «یادگار شیرین» (هیمین، ۲۰۰۳: ۶۹) دلیلی بر این ادعا است. در میان ابعاد مورد بررسی، برابری جنسیتی (۱۶ بیت) و تأکید بر حضور زنان در عرصه‌های بیرونی (در مقایسه با نگاه ابرازی و عاطفی محصور در اندرونی منزل) (۱۲ بیت) بیش از سایر مؤلفه‌ها انعکاس یافته و کمترین بازنمایی به مؤلفه حضور زنان در مناصب عالی سیاسی و رهبری سیاسی (۱ بیت) مربوط بوده است.

برابری جنسیتی

هیمین (۲۰۰۳: ۷۰) زن و مرد را در بستر جامعه لازم و ملزوم یکدیگر می‌بیند و هیچ‌کدام را بر دیگری ترجیح نمی‌دهد و معتقد است زنان نیز مانند مردان باید در عرصه عمومی جامعه حضور داشته باشند. جامعه انسانی زمانی به کمال خواهد رسید که زن نیز مانند مرد، حقوق انسانی داشته باشد.

با هه‌زار (زی) و (گاده‌ر) و (لاوینی) روونیشمان هه‌بی

تا کوو ژن آزاد نه‌بی، سه رچاوه که‌ی ژین لیخنه

عاطفی) محدود شود. بی‌جهت نیست که در اغلب اجتماعات ایران، زن با مفاهیمی همچون منزل‌تداعی شده است. از نکات در خور توجه شاعران مورد بررسی (هرچند شدت در خور توجهی ندارد) اذعان به ضرورت حضور و مشارکت زنان در عرصه‌های بیرونی است.

هزار (۱۳۵۸:۱۸۷) در شعر «کاوۀ آهنگر» که در آن چگونگی قیام علیه استبداد را توصیف می‌کند، به مشارکت زنان و مردان در پیروزی اشاره کرده و همه را اعم از زن و مرد به جشن و پایکوبی دعوت می‌کند. مشخص می‌شود هزار برای زن تنها نقش ابرازی و عاطفی قائل نیست و نقشی ابزاری برای زن در خارج از خانواده قائل است.

هه‌رچی کیژی کورد و کوره هه‌رچی دل له دوژمن پره
 آزادی خه‌می داپوشی
 با بیکا به به‌زم و خوشی
 ترجمه: تمام دختران و پسران شادی کنند که آزادی ناراحتی را پوشاند.

هیمن (۲۰۰۳:۷۰) نیز در سه بیت زیر از کسانی انتقاد می‌کند که زنان را از عرصه عمومی محروم کرده‌اند.

چون ده‌بی سه ربه‌ست گه‌لی ژیرده‌ست که کچ دابه‌سته بی
 به‌س نه‌بی او کویله‌تی و او کچ له ژوور دابه‌سته
 ده‌رکی داخستوه له تو بابت که چی ده‌رکی نیبه
 ده‌رکه داخستن له تو ده‌رکی هومید داخستنه

دارزینه، مردنه، آخر هه‌تا که‌ی پیت بلین
 نابی بیته ده‌ر له مال، مافی ژیان کوا؟ ژنه

ترجمه: ملتی که زنانش محبوس هستند، هیچ‌وقت مستقل نخواهد شد. این همه حبس و نگه‌داشتن زن در خانه بس است. پدرت در را روی تو (زن) بسته در حالی که در معرفت خود را بسته است. در را به روی تو بستن، بستن در به روی امید است.

نگرش به عدالت اجتماعی

مضامین مرتبط با عدالت اجتماعی در اشعار مورد بررسی به میزان ۱۰/۸۱ درصد (۱۰۴ بیت از ۹۸۰ بیت) بازنمایی شده

ترجمه: اگر هزاران رود زلال و شفاف داشته باشیم تا زمانی که زن آزاد نباشد، منشأ زندگی و هستی کدر و گل‌آلود است.

برابری در تحصیل

هزار (۱۳۵۸:۳۰۸) در داستان منظوم «سر گوسفند» که مدینه فاضله اوست بر برابری جنسیتی تأکید می‌کند و معتقد است باید درس‌خواندن برای هر دو جنس تا چهارده سالگی اجباری باشد.

چ کچ بی و چ کور منال تا ده‌گاته چارده سال
 مه یلی بیبی ونه‌بهینی به زور ده بو بخوینی
 ترجمه: درس‌خواندن در مدرسه برای دختر و پسر باید تا سن چهارده سالگی اجباری باشد.

هیمن (۱۳۶۳:۲۱۸) با انتقاد از جامعه خود که در آن زن در چارچوب منزل تعریف می‌شود، تلاش می‌کند زنان مانند مردان تحصیل کنند.

من ته‌شی ریسکی وه‌ک شیرینی (وفایی)م بو چیه
 کیژی وریای چاو کراوه‌ی فیره زانیم ده‌وی
 ترجمه: من ریسنده‌ای مانند شیرین وفایی را نمی‌خواهم که فقط مشغول ریسندگی باشد، بلکه دختری آگاه، هوشیار و اهل دانش می‌خواهم.

تأکید بر حضور زنان در عرصه‌های بیرونی (پذیرش نقش ابزاری)

در اجتماعات کردنشین ایران، زنان در میان گروه‌های مختلف اجتماعی به‌ویژه در مقایسه با مردان از نظر هویت‌یابی (تعریف خود در چارچوب نقش‌های ابزاری و ابرازی) با دشواری‌های متعددی روبه‌رو هستند، به‌ویژه آنکه منابع لازم را برای معنابخشی، تعریف و بازاندیشی در نشانگان هویتی خود ندارند و عمدتاً منابع هویتی زنان تحت‌الشعاع جنسیت یا خاستگاه اجتماعی و طبقاتی همسران آن‌ها قرار گرفته است. این مسأله موجب شده است شناسه‌های هویتی زنان در چارچوب نقش‌های متعارف و محول‌زنانه (نقش ابرازی و

زور کچی گول به دم و لیو قهندت
 شان به شان دهس له دهسا گووه‌نده
 ریکی یه‌ک دینه‌وه شه‌نده و مه‌نده
 ترجمه: جوانان شجاع و دختران لب به خنده، جشن و
 پایکوبی می‌کنند و شنده و منده مثل هم می‌شوند.
 عه‌دالت گهر هه‌بی پیویسته ههر کهس
 له مالی خوی بکا چاودیری
 (هیمین، ۲۰۰۳: ۲۷۵)

ترجمه: اگر عدالت وجود داشته باشد، هر کسی باید چشمش
 به مال خودش باشد، نه به مال دیگران.

توجه یکسان به افراد فارغ از قوم، جنس و مذهب

هزار (۲۷۵:۱۳۵۸) در قالب شعر زیر، مسأله آپارتاید نژادی در
 آفریقا و امریکا را نقد می‌کند. وی به انسان‌ها فارغ از قوم،
 نژاد و مذهب توجه یکسانی دارد و همه را در انسان‌بودن برابر
 می‌بیند.

ایستا اینسانم ده‌بی اینسان بم

ره‌شیش بم ده‌بی وه‌ک سپیبه‌کان بم

فهرقی شه و و روژ لای خوا نیبه

شه‌و بو روژ وه‌ک کانی‌یه

ترجمه: حالا انسانم، سیاه‌پوست هم باشم باید با سفیدپوستان
 برابر باشم. نزد خدا هیچ تفاوتی میان شب (سیاه پوست) و
 روز (سفیدپوست) نیست.

هزار (۲۰۰۱: ۶۴) احترام و توجه یکسان به فرهنگ‌های
 متنوع جامعه را می‌ستاید:

هه موو کهس وه‌ک یه‌ک ته‌ماشا کرا

به غیلی نه‌ما پاکی بوونه برا

ترجمه: اگر به همه به یک دیده نگریسته شد، حسادت
 نمی‌ماند و همه با هم برادر می‌شوند.

هیمین (۲۰۰۳: ۲) همه را در انسانیت مشترک می‌داند و به همه
 اقوام و گروه‌ها توجهی یکسان دارد.

شیوه‌نی من شینی اینسانی یه

است. در میان ابعاد مورد بررسی، بیشترین بازنمایی به توجه
 یکسان به افراد فارغ از قوم، جنس و مذهب (۳۶ بیت)،
 برابری در امکانات و فرصت‌ها (۲۹ بیت) و پاداش بر مبنای
 تلاش فردی (۲۶ بیت) مربوط بوده است. با وجود مشابهت و
 نزدیکی نسبت بازنمایی مؤلفه‌ها در اشعار هر دو شاعر، مؤلفه
 کسب پاداش مطابق با تلاش فردی در اشعار هیمین حدود ۳۰
 درصد بیشتر منعکس شده است.

پاداش مطابق با تلاش فردی

هزار و هیمین، حق مالکیت آغاها و خوانین را به چالش
 می‌کشند و معتقدند بهره و سود از آن کسی باید باشد که رنج
 و زحمت می‌کشد، نه اشخاصی که نقشی در آن نداشته‌اند و
 این به معنی کسب پاداش مطابق با تلاش فردی است.

خواه‌نی آو و زه‌وی درویه که تو رهنج بده‌ی حه‌لالی تویه
 (هزار، ۲۰۰۱: ۷۳)

ترجمه: مالکیت آب و زمین (مالکیت خان) دروغ است.
 هرکس روی زمین کار کند، بهره آن حلال اوست.

من جووتیارم، من جووتیارم من له گهل هه تاو هاوکارم
 من به آره‌ق و او به‌تین دامان رشتووه بناغی ژین
 تاکه‌ی وایم، تا که‌ی وایم دهس به‌تال و رهنج به‌بابم
 تاکه‌ی رهنجی شان و پیلم بو دوزمن بی بو من دیلم؟
 (هیمین، ۲۰۰۱: ۱۸۹)

ترجمه: من کشاورزم، همکار خورشیدم، من و خورشید با
 زحمت و گرما اساس زندگی را استوار کرده‌ایم. تا کی رنجم
 بر باد رود، تا کی حاصل رنج من برای دشمن (خان‌ها) باشد.

برابری در امکانات و فرصت‌ها

هزار (۱۱۷:۱۳۵۸) امیدوار است در آینده همه در بهره‌گیری از
 فرصت‌ها و امکانات با هم برابر باشند. ضرب‌المثلی که او به
 آن اشاره می‌کند «شنده کمتر از منده نیست» به معنای تأکید
 بر برابری همه در حقوق، امکانات و فرصت‌ها است.

لاوی آزا و مه‌رد و رهندت

بانگی نازادی و گروهی یه‌کسانی‌یه
ترجمه: شیون من شیونی انسانی است، بانگ آزادی و فریاد
یکسانی است.

توزیع عادلانه درآمدها و اموال

هزار (۲۰۰۱:۲۳) در قالب شعر زیر، توزیع عادلانه درآمدها و
اموال در جامعه را مطرح می‌کند:
شوان و گاوان و جوتیر

چووک و زل یانی کاسب و بی‌خیر
لیکی دهن، لیکی کهن له یه‌ک آنا

سووک و سه‌نگین نه‌بی له میزانا
ترجمه: همه اعم از چوپان و کشاورز، بزرگ و کوچک،
کاسب و بی‌خیر باید حق استفاده از اموال و دارایی‌های جامعه
را به صورت برابر داشته و اموال و دارایی‌ها باید به صورت
عادلانه میان آن‌ها توزیع شود.

مشارکت سیاسی

مضامین مرتبط با مشارکت سیاسی در اشعار مورد بررسی به
میزان ۷/۱۴ درصد (۷۰ بیت از ۹۸۰ بیت) بازنمایی شده است.
در میان ابعاد مشارکت سیاسی، مؤلفه‌های حق دخالت مردم
در تعیین سرنوشت (۵۰ بیت) و مشارکت آگاهانه (۱۷ بیت)
بیشتر از سایر مؤلفه‌ها انعکاس یافته است. در میان مؤلفه‌ها
«حق دخالت مردم در تعیین سرنوشت» در اشعار هیمن به
میزان ۱۴/۵ درصد بیشتر بازتاب یافته است.

مشارکت آگاهانه

هزار (۲۰۰۱:۱۶) شعر زیر را در زمان جنگ جهانی دوم و
زمانی سروده است که قوای ارتش شاهنشاهی غرب و شمال
غرب را تخلیه و برای یک دوره کوتاه این مناطق از استبداد
رهایبی یافتند. در این شعر، به نقش انتشار روزنامه‌ها در رشد
و ارتقای آگاهی مردم اشاره کرده است. اینکه آن‌ها با
مشارکت سیاسی آگاهانه، دیکتاتوری محمدرضا شاه را

توانستند به عقب‌نشینی وادار کنند.

به بلاو بوونی دوو په ر آگاهی

بلاو بوو ارته‌شی شاهه‌نشاهی

(هزار، ۲۰۰۱:۱۶)

معنی: با انتشار دو صفحه اعلامیه، ارتش شاهنشاهی در هم
شکست.

به‌نظر هیمن (۱۳۶۳:۲۱۹)، برای رهایبی جامعه از استبداد
و زورگویی و فقر و فلاکت، اقشار و گروه‌های مختلف جامعه
باید آگاه شوند و آگاهانه در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی
شرکت کنند.

بو نه‌جاتی ئەم گه‌له کویله و هه‌ژار و بیکه‌سه

گیانی پاک و بییری تیژ و ریگه‌ناسینم ده‌وی

بو به گژ داچوونی زورداری و هه‌ژاری و ناهه‌قی

کارگه‌ر و جووتیری ناگا و مستی ناسینم ده‌وی

ترجمه: برای نجات مردم از بردگی و بدبختی، روح پاک و
هوش تیز و راه‌شناسی می‌خواهم. برای مبارزه علیه زورگویی
و فقر و ناحقی، شهروندان آگاه می‌خواهم.

حق دخالت مردم در تعیین سرنوشت خود

هزار و هیمن در قالب ابیات زیر بر حق ملت‌ها در تعیین
سرنوشت خود تأکید می‌کنند.

بو خه‌باتی خویناویمان ریگه آزادی ته‌خت ده‌که‌ین

بومافی چاره‌نووسی کورد، خوین و سه‌ر و مال ته‌خت اکه‌ین

(هزار، ۱۳۵۸:۲۱۳)

ترجمه: برای انقلاب خونین‌مان راه آزادی را هموار می‌کنیم.

برای حق تعیین سرنوشت جان و مال‌مان را فدا می‌کنیم.

ده‌زانن زامی دیلی چه ند به اش و چه‌ند به آزاره

ده‌بی رابیین هه‌تا ایمه ش ده‌گه‌ینه ریزی سه‌ره‌ستان

(هیمن، ۲۰۰۳:۲۵۶)

معنی: درد اسارت بسیار سخت است. ما نیز باید تلاش و
تمرین کنیم جزء کسانی شویم که حق تعیین سرنوشت خود
را دارند.

تغییر اجتماعی و سیاسی

مضامین مرتبط با تغییر اجتماعی و سیاسی در اشعار مورد بررسی به میزان ۲۲/۸ درصد (۲۲۳ بیت از ۹۸۰ بیت) بازنمایی شده است. در میان ابعاد تغییر اجتماعی و سیاسی، مؤلفه‌های تغییرات انقلابی (۸۲ بیت)، رد سازمان‌ها، تشکیلات و ارزش‌های موجود و مشارکت آگاهانه (۵۴ بیت)، آن چیزی که وجود دارد، بد است (۴۰ بیت)، طرد و نقض قواعد و وضع موجود (۲۲ بیت) بیشتر از سایر مؤلفه‌ها انعکاس یافته است و کمترین بازنمایی به مؤلفه موافقت با اصلاحات در زمینه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی (۴ بیت) مربوط است.

موافقت با نوآوری و ابتکار

منظور از موافقت با نوآوری و ابتکار که ۲۱ بار در اشعار دو شاعر منعکس شده است، باور ذهنی به ایجاد یک مفهوم یا ایده جدید است که با مفاهیم و ایده‌های رایج متفاوت باشد. هزار (۲۰۰۱:۷۰) در بیت زیر مردم را به دستیابی به ابتکار و پیشرفت و نوآوری دعوت می‌کند و تنها راه دستیابی به آن را تحصیل و درس خواندن می‌داند.

پیت ده‌لی نووکی قه‌له م‌گه ر‌ژینی خوشت پی ده‌وی

غه‌یری من ده‌س ناکه‌وی بو ری‌ی ته ره‌قی پیش‌ره‌وی
ترجمه: قلم می‌گوید برای رفاه و آسایش، ترقی و پیشرفت
غیر از من هیچ چیز دیگری وجود ندارد.

هیمن شعر زیر را در سال ۱۳۳۲ و در زمانی سروده است که کشاورزی هنوز مکانیزه نشده و تکنولوژی به جامعه وارد نشده بود؛ اما وی آرزو می‌کند روزی مردم با ابتکار و نوآوری، جامعه را به سوی صنعتی شدن بتوانند حرکت بدهند.

داده‌مه‌زیرین له گشت شاری ولات کارخانه‌یه‌ک

تا به ده‌ستی خوی به‌ره‌م بی به‌ره‌م و کرگاری کورد
به‌رده‌ده‌ن گاجووتی له‌ر، سواری تراکتوران ده‌بن

دپته ده‌ر بووره و به نده‌ن و نیساری کورد
ترجمه: مردم در تمام شهرها کارخانه راه می‌اندازند تا
خودشان محصول تولید کنند. شخم‌زدن با گاو را رها می‌کنند

و با تراکتور زمین‌های خود را شخم می‌زنند.

رد سازمان‌ها، تشکیلات و ارزش‌های موجود

هزار و هیمن در ۵۴ بیت، ارزش‌ها و سازمان‌های زمانه خود را نفی کرده‌اند؛ زیرا در آن دوره، وضعیت یک انسان دانا چیزی جز بدبختی و حسرت نبوده است.

گه‌ر دیموکراتی و آزادی گه‌لان

امه یه خوزگه م به ورچی ته‌لان

که‌نگی قانونی جه نگه‌ل وابووه

چ‌جانه‌وه‌ریک امه‌ی خواردووه؟

گه‌ر ازادی مانای هه‌ر شادی

بو به هیزان بی؟ تف له ازادی

(هزار، ۳۸:۱۳۵۸)

ترجمه: اگر دموکراسی و آزادی اقوام و ملت‌ها این است
خوشا به حال خرس کوه‌ها. کی قانون جنگل بدین شیوه بوده
است؟ اگر معنای آزادی تنها شادی برای قدرتمندان باشد،
لعنت بر آزادی.

به تووتووش تووشی مه‌کته‌ب بو ده هاتم من که زانیام

خه‌فه‌ت، مه‌ینه‌ت، که‌سه‌ر، حه‌سره‌ت به شی اینسانی زانایه

(هیمن، ۱۳۳:۲۰۰۱)

ترجمه: اگر می‌دانستم سهم انسان دانا در این جامعه، غم و
ناراحتی و بدبختی است، هیچ وقت به مکتب نمی‌رفتم.

موافقت با تغییرات انقلابی

مفهوم تغییرات انقلابی بارها (۸۲ بیت) در اشعار مورد بررسی بازنمایی شده است. هزار (۵۱:۱۳۵۸) سه بیت شعر زیر را در سال ۱۳۳۴ سروده و در آن مردم ایران را از هر قومی بر علیه حکومت پهلوی به قیام و انقلاب دعوت می‌کند تا جامعه از علف‌های هرز پاک شود.

هاکا دیت منیش راپه‌ریم خوریم، گوریم، چریم، دریم

له‌گه‌ل تورک و عاره بی‌چاک گه‌لی ایرانی باش و پاک

نیشتمانمان ده‌که‌ین بزار خوین مژده برین له‌سه‌ر هه‌زار

به جنسیت است: این بعد بسیار کم (حدود ۱ درصد) در اشعار هر دو شاعر بازتاب یافته است.

ب. مقایسه ابعاد فرهنگ سیاسی تجددگرا

در میان ابعاد پنج‌گانه فرهنگ سیاسی تجددگرا، بعد نگرش به فرد، بیشتر از همه (حدود ۵۳ درصد) در اشعار دو شاعر بازتاب یافته است. میزان بازتاب این بعد در اشعار هر دو شاعر بسیار به هم نزدیک بوده است.

بعد نگرش به جنسیت، کمترین (۳/۲۹ درصد) میزان بازتاب را داشته است. انعکاس بیشتر این بعد در اشعار هیمن، نشان‌دهنده توجه وی به مسأله زنان است. بعد عدالت اجتماعی در اشعار دو شاعر در مرتبه سوم و به میزان ۱۰/۲۶ درصد انعکاس یافته است. عدالت اجتماعی در اشعار هژار نمود بی‌تری داشته است. بعد مشارکت سیاسی به میزان ۶/۷۷ درصد بازتاب داشته است. این بعد در اشعار هژار بیشتر انعکاس داشته است. آخرین بعد مربوط به نگرش به تغییر اجتماعی و سیاسی است. این بعد، بعد از نگرش به فرد بیشتر از همه در اشعار مورد بررسی انعکاس داشته است. میزان بازتاب این بعد در اشعار هیمن بیشتر بوده است.

نتیجه

هژار و هیمن، دو شاعر مطرح هستند که در دوره حساسی از تاریخ ایران زیسته‌اند. به قدرت رسیدن رضاشاه، جنگ جهانی دوم، جمهوری‌های آذربایجان و کردستان، جنگ سرد و انقلاب اسلامی ایران همه در زمان حیات این دو شاعر رخ داده است و این وضعیت در نگرش سیاسی و فرهنگی آن‌ها به‌ویژه در تکوین فرهنگ سیاسی آن‌ها بازتاب داشته است، به‌خصوص که آن‌ها نخبگان و مشاهیر مورد ارجاع و اجماع کردها هستند. این دو شاعر به نوعی بازنمای جهت‌گیری‌های شناختی، عاطفی و کنشی مردمان کردی است که در فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی زمانه خود مشارکت داشته‌اند، از این‌رو با اشعار آن‌ها نوع فرهنگ سیاسی کردها را در

ترجمه: روزی خواهید دید که ما کردها، عرب‌ها، ترک‌ها و تمام ملت خوب و پاک ایران، همه علیه استبداد قیام کرده و کشورمان را از ظالمان پاک می‌کنیم.

کورده گیان اورو چاو و دلت روون

لاوانی ولات پاک آماده بوون

ته‌مای وه یانه رایه رن، بیزوون

لیوی دوژمنی هه رزه گو بدروون

(هیمن، ۲۰۰۱: ۷۸)

ترجمه: ای مردم کرد! مژده که تمام جوانانت قصد قیام و انقلاب علیه دشمن زورگو را دارند.

طرد و نقض قواعد و وضع موجود

هژار (۱۳۵۸: ۲۲) در دو بیت زیر، قواعد و وضع موجود زمانه خود را نقد و طرد می‌کند که در آن ایران و جهان زیر سلطه و هژمونی امپریالیسم امریکا است و خواهان تغییر مناسبات نابرابر در عرصه جهانی است.

تا او مابی ماوه شهر و خوین رشتن

استعباد کردن و، بیچاره کوشتن

مه لین نازی مرد که‌س نه ما بومان

هیتلر ناوی خوی ناوه ترومان

ترجمه: تا زمانی که او (امریکا) باشد جنگ و خونریزی، بردگی و بدبختی خواهد ماند. فکر نکنید نازیسم مرد، ترومن (سی و سومین رئیس‌جمهور امریکا) نیز یک هیتلر است.

مقایسه شاخص‌های اصلی فرهنگ سیاسی

الف. مقایسه ابعاد فرهنگ سیاسی سنت گرا:

همان‌گونه که در جدول ۱ نشان داده شده است، در میان ابعاد پنج‌گانه فرهنگ سیاسی سنت‌گرا، فقط دو بعد آن هم به میزان کمی در اشعار دو شاعر بازتاب یافته است. بعد اول، نگرش به فرد است: نسبت بسیار کمی (۵ درصد) از اشعار هر دو شاعر به این مؤلفه اختصاص داده شده است. نسبت بازنمایی این مؤلفه در اشعار هژار بیشتر بوده است. بعد دوم، نگرش

فواصل زمانی ۱۳۲۰-۱۳۶۹ در کردستان ایران می‌توان درک کرد. به نظر گلدمن، نظام مفهومی نهفته در اثر ادبی دو کارکرد دارد: از سویی وحدت اثر را می‌رساند و از سویی دیگر جهان‌نگری و آگاهی یک گروه اجتماعی را بیان می‌کند (پوینده، ۱۳۹۲: ۱۸). نتایج یافته‌های پژوهش به‌وضوح مؤید این نظریه گلدمن است. اشعار هزار و هیمین درباره فرهنگ سیاسی از یک‌سو، نشان‌دهنده نوعی وحدت و انسجام ادبی است و از سویی دیگر، بیان‌کننده نوعی بینش و آگاهی سیاسی کردها است که گروه اجتماعی خاصی هستند. بر اساس این، با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا، میزان و نوع بازنمایی ابعاد و گونه‌های فرهنگ سیاسی در اشعار هزار و هیمین که در نیمه دوم قرن ۲۰ میلادی سروده شده‌اند، مطالعه شد. نتایج نشان می‌دهد فقط در ۱۲/۳۶ درصد اشعار، مؤلفه‌ها و مضامین فرهنگ سیاسی سنت‌گرا و تجددگرا انعکاس یافته است. با این وصف نشانگان فرهنگ سیاسی تجددگرا حدود بیست برابر نشانگان فرهنگ سیاسی سنت‌گرا در متن اشعار انعکاس یافته است و این مسأله بر نگاه نوگرایانه این دو شاعر دلالت دارد؛ بنابراین مردم کرد برخلاف استدلال بروئین سن (۱۳۷۸) مستعد فرهنگی مدرن و مرفی هستند. برخلاف نگاه بروئین سن، قطاعی بودن ساختار اجتماعی و توسعه‌نیافتگی اجتماعات قومی را باید در سیاست‌های هویت‌سازی دوره پهلوی جستجو کرد. این سیاست‌ها بر اعمال سیاست‌های توسعه نابرابر استوار بود (Vali, 1998: 83).

یکی از مهم‌ترین مشخصه‌های فرهنگ سیاسی شاعران مدنظر، غلبه نگاه عاملیت‌گرایانه و بازاندیشانه به ساختار اجتماعی و فرهنگی مناطق کردنشین بوده که بخشی از جامعه ایران است. یافته‌ها نشان می‌دهد با وجود نشانه‌های اندکی از باور به گذشته و عرف و عادت (۵۲ بیت) ابعاد ۱۲ گانه فردگرایی در اشعار این دو شاعر شدت در خور توجهی دارد و حدود ۵۶ درصد (۵۴۷ بیت از ۹۸۰ بیت) از اشعار را به خود اختصاص داده است. در میان ابعاد ۱۲ گانه فردگرایی، بعد آزادی بیان (۱۲/۶۵ درصد) بیشتر از سایر ابعاد بازنمایی

شده است.

واسازی تمایز اندرون و بیرون خانه و نقش‌های ابرازی و ابزاری از مؤلفه‌های اصلی مدرنیته و فرهنگ سیاسی تجددگرا به شمار می‌آید. در نزد شاعران مدنظر، نگرش تجددگرایانه به جنسیت شدت چندانی نداشته است و به میزان ۳/۵ درصد (۳۴ بیت از مجموع ۹۸۰ بیت) انعکاس یافته است. در میان ابعاد چهارگانه نگرش تجددگرایانه به جنسیت، برابری جنسیتی (۲۱ بیت) و تأکید بر نقش ابزاری برای زن در خارج از خانواده (۱۲ بیت) بیش از سایر ابعاد بازنمایی شده است.

در نزد شاعران مدنظر، توجه به عدالت اجتماعی به میزان ۱۰/۶۱ درصد (۱۰۴ بیت از مجموع ۹۸۰ بیت) انعکاس یافته است. از میان ابعاد عدالت اجتماعی، توجه یکسان به افراد فارغ از هر قوم، جنس و مذهبی (۳۴/۶۱ درصد) بیشتر از سایر ابعاد بازنمایی شده است. بازتاب عدالت اجتماعی در آثار شاعران نشان‌دهنده سیاست‌های نابرابر دوره پهلوی است. نادر انتصار، ضمن تأیید ماهیت نابرابر سیاست‌های نوسازی رژیم پهلوی، وضعیت مناطق کردنشین را در این دوره توصیف می‌کند و در این باره چنین می‌افزاید: سیاست‌های نوسازانه رضاشاه عموماً به کردستان گسترش پیدا نکرد. هیچ جاده یا کارخانه جدیدی در کردستان ساخته نشد و سطح مراقبت‌های بهداشتی در سطح ابتدایی باقی ماند. الگوی مالکیت زمین و حتی ساختار زمین‌های وقفی اساساً بدون تغییر ماند و این بدین معنا بود که صاحبان قدرت سنتی در کردستان - خوانی قبایل و شیوخ - استعمارشان را می‌توانستند تداوم بخشند. کردستان ایالتی و شدیداً توسعه‌نیافته باقی ماند و در اقتصاد ملی ادغام نشد و این در حالی بود که در دستگاه اداری، نخبگان کرد حضور نداشتند. با توجه به مسائل دیرینه قومی و مذهبی بین قومی این سیاست در حکم محرومیت و به‌حاشیه‌راندن کردها به شمار می‌آید (Entessar, 1992: 13-14).

مشارکت سیاسی در اشعار مدنظر به میزان ۷/۱۴ درصد (۷۰ بیت از مجموع ۹۸۰ بیت) انعکاس یافته است. در میان ابعاد مشارکت سیاسی، حق دخالت مردم در تعیین سرنوشت

باشد؛ بلکه نشان از ماهیت فراجنسیتی مسائل و دغدغه‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مورد توجه شاعران در دوره حیات‌شان دارد. علاوه بر آن، فارغ از کمیّت اشعار، این مسأله در اشعار هیمن به‌صورت بسیار مدرن و مترقی بازنمایی شده است. شعر مشهور « یادگار شیرین » (هیمن، ۲۰۰۳: ۶۹) دلیلی بر این ادعا است. همچنین مقایسه نحوه بازنمایی مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی در اشعار هزار و هیمن گویای آن است که در اشعار هزار (۹۸۰ بیت) بیشتر از اشعار هیمن (۶۲۰ بیت) فرهنگ سیاسی بررسی شده است. با این وصف، مضامین مرتبط با فردگرایی بیشتر از سایر ابعاد در اشعار این دو شاعر انعکاس پیدا کرده است.

ناگفته پیداست وجود تشابه در انعکاس ابعاد پنج‌گانه فرهنگ سیاسی در اشعار هزار و هیمن، از تشابه زیست جهان این دو شاعر در ابعاد مکانی (تولد و زندگی در مهاباد) و زمانی (تولد در سال ۱۳۰۰ و مرگ در دهه ۶۰ شمسی)، دوستی طولانی‌مدت، حضور در فعالیت‌های فرهنگی و سیاسی مشترک، تجربه مشترک حضور در فضای اجتماعی و سیاسی شهر مهاباد در جنگ جهانی دوم تأثیر پذیرفته است. دوران تاریخی خاصی که این دو شاعر در آن زیسته‌اند، دوران گسترش امواج مدرنیته در ایران بوده است و از ورود و مواجهه افکار و اندیشه‌های دنیای غرب در ایران بسیار متأثر شده‌اند (فوران، ۱۳۸۳: ۳۱۳).

منابع

- احمدزاده، ه. (۱۳۸۶). *از رمان تا ملت، پژوهشی در گفتمان روایی فارسی و کردی، ترجمه: سجادی، ب.*، سنندج: انتشارات دانشگاه کردستان.
- احمدی، ح. (۱۳۹۲). *قومیت و قوم‌گرایی در ایران، تهران: نشر نی.*
- اکبر، ع. (۱۳۷۰). *سیری در اندیشه‌های سیاسی معاصر، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی انتشاراتی الست.*
- امینی، ش. و رشیدی، ح. (۱۳۹۱). «هویت ایرانی در شعر

(۵۰ بیت از مجموع ۷۰ بیت) بیشتر از سایر ابعاد بازنمایی شده است و ابعاد شرکت در تصمیم‌گیری‌های سیاسی، شرکت در بحث‌های سیاسی، شرکت در اجتماعات عمومی، بازتابی در این اشعار نداشته است. انعکاس نازل مشارکت سیاسی و ابعاد آن در اشعار مورد بررسی، نشان‌دهنده نبود ساخت فرصت‌های سیاسی در اجتماعات قومی ایران به‌ویژه در مناطق کردنشین در دوره پهلوی است.

نگاهی به مضامین مرتبط با نگرش به تغییرات اجتماعی و سیاسی در اشعار مورد بررسی، گویای انسداد سیاسی و گرایش مشاهیر و نخبگان به واپس‌زنی ساختارهای سیاسی و اجتماعی در دوره زمانی مورد بررسی و حمایت از تغییرات رادیکال است. در حدود ۲۳ درصد (۲۲۳ بیت از مجموع ۹۸۰ بیت) از اشعار، ضرورت تغییرات اجتماعی و سیاسی را بررسی کرده است که در این میان مضامین حمایت از تغییرات انقلابی (۳۶/۷ درصد)، رد سازمان‌ها، تشکیلات و ارزش‌های موجود (۲۴/۲ درصد) و آن چیزی که وجود دارد، بد است (۱۷/۹ درصد) بیشتر از سایر مؤلفه‌ها انعکاس یافته است. نکته در خور توجه آن است که شاخص «موافقت با اصلاحات در زمینه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی» (۱/۸ درصد) کمترین بازنمایی را در اشعار مورد بررسی داشته است.

مقایسه مؤلفه‌های اصلی فرهنگ سیاسی نشان می‌دهد مضامین مرتبط با «فرد» بیشتر از سایر مؤلفه‌ها و مضامین مرتبط با «جنسیت» کمتر از همه انعکاس یافته است. این مسأله گویای اهمیت روندهای عمده‌ای چون فردگرایی، عاملیت انسانی و دموکراسی نزد شاعران مورد بررسی است. این روندها، مؤلفه‌های اصلی تجددگرایی هستند. بعد نگرش به جنسیت در اشعار هیمن به میزان ۵ درصد بیشتر از اشعار هزار بازتاب یافته است. این افزایش نشان می‌دهد مسأله زنان برای هیمن مهم‌تر بوده است. انعکاس پایین موضوعات مرتبط با جنسیت، به دلیل اینکه هیچ بیتی از هیمن درباره مخالفت با برابری جنسیتی یافت نشد و تنها یک بیت از هزار یافت شد، نمی‌تواند بیان‌کننده نگرش سنت‌گرایانه آنان به مسأله زنان

- کردی با تأکید بر اشعار شاعران معاصر (هزار و هیمین)»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۵۱، ص ۱۳۱-۱۵۲.
- اینگلهارت، ر. و ولزل، ک. (۱۳۸۹). *نوسازی، تغییر فرهنگی و دموکراسی*، ترجمه: احمدی، ی.، تهران: نشر کویر.
- آل غفور، م.ت. (۱۳۸۰). «خاستگاه فرهنگ سیاسی ایران معاصر»، *نشریه علوم سیاسی*، ش ۱۶، ص ۱۶-۳۵.
- الکساندر، و. (۱۳۹۰). *جامعه‌شناسی هنرها*، ترجمه: راودراد، ا. تهران: نشر متن.
- پوینده، م.ج. (۱۳۹۲). *درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات*، تهران: انتشارات نقش جهان.
- جعفرپور، ر. و خواجه سروری، غ.ر. (۱۳۹۱). «چارچوبی برای تحلیل و تطبیق فرهنگ سیاسی در ایران قبل و بعد از انقلاب اسلامی»، *فصلنامه علمی-پژوهشی*، ش ۲۰، ص ۸۵-۱۱۶.
- چیلکوت، ر. (۱۳۸۷). *نظریه‌های سیاست تطبیقی*، ترجمه: بزرگی، و. و طیب، ع.ر.، تهران: مؤسسه رسا.
- دو وینیو، ژ. (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی هنر*، ترجمه: سحابی، م.، تهران: نشر مرکز.
- سریع‌القلم، م. (۱۳۸۶). *فرهنگ سیاسی ایران*، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- شادرو، م.ر. (۱۳۸۴). *جزوه کلاسی جامعه‌شناسی ادبیات*، دوره کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی.
- غفاری، غ.ر. و ابراهیمی لویه، ع. (۱۳۸۷). *جامعه‌شناسی تغییرات اجتماعی*، تهران: نشر آگرا.
- فوران، ج. (۱۳۸۳). *مقاومت شکننده تاریخ تحولات اجتماعی ایران*، ترجمه: تدین، ا.، تهران: نشر مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
- قیصری، ن. و شکوری، ا. (۱۳۸۱). «فرهنگ سیاسی، پژوهشی در ساختار و تحولات نظری یک مفهوم»، *فصلنامه مفید*، ش ۳۲، ص ۲۹-۵۴.
- گل‌محمدی، ا. (۱۳۸۶). «درآمدی بر تبیین فرهنگی سیاست (نگاهی به رهیافت فرهنگ سیاسی در علم سیاست)»، *فصلنامه پژوهشنامه علوم سیاسی*، ش ۶، ص ۱۳۱-۱۵۴.
- مصلی‌نژاد، ع. (۱۳۸۸). «واکاوی فرهنگ سیاسی در ایران معاصر بر اساس تئوری انتقادی»، *فصلنامه مطالعات سیاسی*، ش ۵، ص ۴۷-۶۰.
- مک داول، د. (۱۳۸۳). *تاریخ معاصر کرد*، ترجمه: یونسی، ا.، تهران: نشر پانیند.
- نش، ک. (۱۳۹۲). *جامعه‌شناسی سیاسی معاصر: جهانی شدن، سیاست و قدرت*، ترجمه: بشیریه، ح.، تهران: نشر کویر.
- وان برویین سن، م. (۱۳۸۷). *جامعه‌شناسی مردم کرد*، ترجمه: یونسی، ا.، تهران: انتشارات پانیند.
- دهشتی، ع. (۲۰۰۹). *ده‌بارۀ ناوروکی سیاسی و کومه‌لایه‌تی شیعه‌کانی*، هه‌ولیر، چاپخانه‌ی روژه‌لات.
- دهشتی، ع. و ئەحمەد، ب. (۲۰۰۳). *بارگه یاران: سه‌رجه‌می شیعی هیمن، به‌رگی یه‌که‌م، هه‌ولیر، ئاراس*.
- شهره‌فکه‌ندی، ع. (۲۰۰۱). *ئاله‌کوک، هه‌ولیر*.
- شهره‌فکه‌ندی، ع. (۱۳۸۵). *بوکوردستان، تاران*.
- شیخولئیسلامی، موحه‌مه‌دئه‌مین. (۱۳۶۳). *پاشه‌روک، مه‌اباد*.
- Alexander, Victoria. D. (2003) *Sociology of the Arts*, London: Blackwell publishing.
- Allen, P.M. (1954) *The Sociology of Art in America*, Phd Diss: Atlanta: Emory University.
- Almond, G. & Sidney, V. (1963) *Civic Culture*, Princeton university Press.
- Entessar, N. (1992) *Kurdish Ethnonationalism*, The United States of America: Lynne Rienner Publishers.
- Kornblum, W. (1994) *Sociology in a changing Society*, Tx: Harcourt Brace.
- Paul, J. (2005) "Art as Weltanschauung: An Overview of Theory in The Sociology of Art", *Electronic Journal of Sociology*, 2:22-41.
- Irons, J. (2009) "Political Elites and the Culture of Social Movements". *Sociology Compass*, 3/3: 459-474.
- Vali, A. (1998) "The Kurds and Their Others: Fragmented Identity and Fragmented Politics". *Comparative Studies of South Asia*

,*Africa and the Middle East*, 2:82-95.
Zoellick, T. (2000) "Daniel Elazar, Bogus or Brilliant: A Study of Political Culture Across the American States", *Res Publica - Journal of Undergraduate Research*, Vol. 5 Available at: <http://digitalcommons.iwu.edu/respublica/vol5/iss1/9>.